

امام خمینی و پارلمان در جمهوری اسلامی ایران

سیر تکوین نهاد پارلمان در اندیشه سیاسی امام خمینی (س)

www.ketab.ir

محمد وحید قلفی

سرشناسه	: قلفی، محمودحید، ۱۳۴۱ -
عنوان ونام پدیدآور	: امام خمینی و پارلمان در جمهوری اسلامی ایران: سیر تکوین نهاد پارلمان در اندیشه امام خمینی(س) / محمودحید قلفی.
مشخصات نشر	: تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ح، ۲۷۷ ص.
شابک	: ISBN: 978 - 964 - 212 - 371 - 1
وضعیت فهرستوسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۶۳ - ۲۷۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹-۱۳۶۸. -- نظریه درباره مجلس شورای اسلامی / ایران. مجلس شورای اسلامی.
شناسه افزوده	: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س)، معاونت پژوهشی، مؤسسه چاپ و نشر عروج.
رده‌بندی کنگره	: ۷۵ الف ۳ م / ۵ / ۱۵۷۴ DSR
رده‌بندی دیویی	: ۹۵۵ / ۰۸۴۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۴۵۵۸۳۱

کد / م ۲۸۹۹

مؤسسه چاپ و نشر عروج

امام خمینی(س) و پارلمان در جمهوری اسلامی ایران

نویسنده: محمودحید قلفی

ناشر: چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س))

چاپ دوم ۱۴۰۲ ۵۰۰

شمارگان

101018000100018

قیمت: امام خمینی و پارلمان در جمهوری اسلامی

• خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و فخررازی، فروشگاه مرکزی، تلفن: ۰۲۸۷۳-۶۶۴۰-۶۶۴۰۰۹۱۵ - دورنگار: ۶۶۴۰۰۹۱۵

• خیابان انقلاب، تقاطع حافظ، فروشگاه شماره ۱، تلفن: ۰۱۲۹۷-۶۶۷۰

• خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری، فروشگاه شماره ۲، تلفن: ۰۶۶۹۵۵۷۳۷

• حرم مطهر حضرت امام خمینی(س)، ضلع شمالی، فروشگاه شماره ۳، تلفن: ۰۳۸۰۱-۵۵۲۰

• کلیه نمایندگیهای فروش در استانها

نشانی الکترونیکی: pub@imam-khomeini.ir

فهرست مطالب

أ	مقدمه
۱	فصل اول: درآمدی بر بنیان‌های پارلمان‌تاریسم
۳	پیشینه و بنیان‌های نظری پارلمان‌تاریسم
۴	پیشینه پارلمان در غرب
۷	بنیان‌های پارلمان
۱۰	پارلمان یا شورای ملی
۱۱	مؤلفه‌های دموکراسی و پارلمان‌تاریسم در غرب
۱۵	پارلمان و انتخابات
۱۶	دولت، قانون و قانونگذاری
۲۱	بنیان‌های معرفت‌شناسانه پارلمان در غرب
۲۱	جامعه و قانونگذاری انسان
۲۶	تفکیک قوا و حکومت قانون
۳۰	جدایی دین از دولت
۳۳	کانت، آزادی و حکومت قانون
۳۴	انسان، آزادی و قانون
۳۸	اخلاق و حق

- ۴۳ انقلاب، جمهوری و قانون‌گذاری
- ۴۴ جمهوری، دولت مدرن و قانون
- ۵۰ اسلام، شریعت و قانون
- ۵۳ قانون و قانونگذاری در اندیشه سیاسی اسلام
- ۵۴ دولت مدرن قانونگذاری و چالش تاریخی در ایران

۶۳ فصل دوم: پارلمان در ایران

- ۶۵ اندیشه پارلمان در ایران
- ۶۹ آشنایی ایرانیان با پارلمان
- ۷۴ مشروطیت و پارلمانتاریسم در ایران
- ۷۵ پارلمانتاریسم در اندیشه گران تجددخواه
- ۷۹ مجلس اول و پارلمانتاریسم در ایران
- ۸۰ رویارویی قانون و شریعت در پارلمان
- ۸۷ مشروطیت و تکاپوهای پارلمان در ایران
- ۸۷ تشیع، پارلمان و قانونگذاری در ایران (از همسازگری تا ستیزه)

۱۰۳ فصل سوم: امام خمینی و نهاد پارلمان در ایران

- ۱۰۵ پیش درآمد نظری
- ۱۰۵ بنیان‌های نظری اندیشه سیاسی امام خمینی
- ۱۱۲ آیت‌الله خمینی از نقد پارلمان تا اعتراض به قدرت
- ۱۱۳ زنان، نمایندگی و انتخابات پارلمانی
- ۱۱۶ امام خمینی و نقد پارلمانتاریسم ایران
- ۱۱۹ زنان، سیاست و علما
- ۱۲۰ امام خمینی، پارلمان و نقض قانون اساسی مشروطه
- ۱۲۲ امام خمینی، فراندوم و ساز و کارهای پارلمانتاریسم

۱۲۸	امام خمینی، حکومت و اداره سیاسی جامعه
۱۳۶	چالشهای نظری و عملی جمهوری اسلامی
۱۳۸	تدبیرهای امام خمینی در رویارویی با نیازهای جامعه انقلابی
۱۴۳	حکومت دینی، عقلانیت و کارآمدی در اندیشه امام خمینی
۱۴۴	مقتضیات زمان و مکان در اندیشه امام خمینی
۱۴۵	مصلحت سنجی
۱۴۶	احکام حکومتی
۱۴۸	عرفان در اندیشه سیاسی امام خمینی

فصل چهارم: پارلمان و تکاپوهای قانونگذاری در جمهوری اسلامی

۱۵۷	قانونگذاری و تطبیق آن با قانون اساسی
۱۶۲	شورای نگهبان، ضرورتها و مصلحتها
۱۷۸	مفهوم مصلحت و ضرورت
۱۸۳	مجمع تشخیص مصلحت نظام
۱۸۷	مجمع تشخیص مصلحت نظام در بازنگری قانون اساسی
۱۹۲	مجلس و شورای نگهبان در نظام پارلمانی
۱۹۹	نظارت شرعی بر اصول قانون اساسی
۲۰۰	نظارت شرعی و قانونی بر مصوبات مجلس
۲۰۱	ضرورت ارسال کلیه مصوبات به شورای نگهبان
۲۰۲	تکلیف شورای نگهبان
۲۰۳	نظارت بر مصوبات کمیسیونهای داخلی مجلس
۲۰۴	تفسیر قانون اساسی
۲۰۵	نظارت بر داوطلبی، انتخابات و همه پرسی
۲۰۶	جایگاه شورای نگهبان
۲۰۷	اعضای شورا
۲۰۸	فقها
۲۰۸	حقوقدانان
۲۰۹	

۲۱۱	فصل پنجم: تکوین نهاد پارلمان در جمهوری اسلامی
۲۱۳	امام خمینی، قانون و شریعت - قانونگذاری مدرن، نهادهای مدرن
۲۱۴	دولت مدرن، جامعه مدرن، قانون مدرن
۲۱۷	جامعه انقلابی و نیروهای نوظهور
۲۲۰	تعارضات حقوق اساسی و بحران قانونگذاری در ایران
۲۲۴	سیر تکوینی مجمع تشخیص مصلحت نظام، بسترهای تاریخی
۲۳۰	جایگاه مصلحت در اندیشه سیاسی امام خمینی
۲۳۴	جمع‌بندی: امام خمینی و رویکرد به نهادهای قانونگذاری در ایران
۲۳۵	اجرای قانون
۲۳۷	برابری در قبال قانون
۲۳۸	نهادهای قانون گذاری
۲۳۸	الف. مجلس شورای اسلامی
۲۳۹	ب. شورای نگهبان
۲۴۱	حکومت، دین و قانون در اندیشه امام خمینی
۲۴۲	۱- حکومت عادلانه
۲۴۵	۲- حکومت قانونی
۲۵۰	۳- مردمی بودن حکومت
۲۵۷	امام خمینی، حکومت و قانونگذاری
۲۵۹	قانون، فقه و حکومت در اندیشه امام خمینی
۲۶۳	منابع و مآخذ

مقدمه

پارلمان یکی از نهادهای دولت مدرن است که به گونه‌ای ویژه در حیات اجتماعی و سیاسی کشورهای جهان ایفای نقش نموده است. این نهاد دولت مدرن که بر انگاره‌هایی از دموکراسی استوار گردیده است، به تدریج با تجربه‌های مختلف در سطح جهان پدیدار گشت و الگوهای جدیدی را فراهم آورد. در ایران نیز با آغاز مشروطیت، پارلمان در یک روند تکاملی به‌منصه ظهور رسید و منازعات بی پایان سنت و مدرن را در پی داشت و به وسیله اصل دوم متمم قانون اساسی مشروطیت روند بومی‌سازی آن حداقل در حوزه اندیشه شیعی محقق شد. اصلی که مستمسک مبارزات طولانی سیاسی - مذهبی نیروهای مبارزه جو قرار گرفت. در واقع اصل دوم متمم توانست دیدگاه‌های همسازگرایانه اسلام و دموکراسی را تجلی بخشد. هر چند که همیشه احتجاجات حقوقی از منظر حقوق اساسی محل منازعه باقی ماند.

بر اساس چنین دیدگاهی از جانب عالمان شیعی بود که امام خمینی در روند مبارزات سیاسی از منظرهای مختلف آن را مورد بهره برداری قرار داد و با ظهور انقلاب اسلامی به‌عنوان یک ساز و کار بی بدیل به آن تمسک جست تا جایی که آن را «عصاره فضایل ملت» برشمرد و در «رأس امور» نشانند. رویکرد امام خمینی به قانون و نهاد قانونگذاری و نهاد پارلمان در ایران در نظام اندیشه‌ای ایشان کاملاً برجسته،

منحصر به فرد در میان همتایان خود و در خور توجه جدی است. زیرا برای نخستین بار پس از مشروطه و منازعات نظری پیرامون پارلمان مرجعی برجسته و مبارزه‌جو به پارلمان و سازوکارهای آن چنین توجهی را نشان می‌داد. کوشش‌های نظری و عملی امام خمینی از ایجاد شورای انقلاب تا تأسیس مجلس شورای اسلامی، شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت نظام همگی بیانگر سیر تکوین اندیشه امام خمینی از نهاد پارلمان در فرایند دولت‌سازی اسلامی است. رویارویی امام خمینی با چالش‌های این نهاد و در انداختن طرح‌های نو در تکوین این نهاد اساسی دولت مدرن مبتنی بر آموزه‌های دینی و تدابیر بی‌بدیل ایشان در حل و فصل مجادلات قانون و شریعت در نظام حقوقی و پارلمانی علی‌رغم مخالفت همتایان، منظومه‌ای را فراهم آورد که امام خمینی در اوج جنگ و جدال‌های داخلی از انتخابات مجلس سوم زیر بمباران شهرها صرف‌نظر نکند و با نگرشی نوگرایانه و مردم‌گرایانه در سپردن مسئولیت‌های اساسی کشور به این نهاد مساعی فراوانی را مبذول دارد. بدین ترتیب میراث امام خمینی مستمسکی را برای همسازگری اسلام و مردم‌سالاری دینی فراهم آورد که همچنان در حال تحول است.

با استقرار نظام جمهوری اسلامی در ایران به تدریج، ارکان نظام جدید با عجله غیر قابل تصور استقرار یافت و امام خمینی در مرحله تحقق وعده‌های خویش به برپایی مجلس شورای اسلامی همت گماشت. این اقدام توانست مفهوم و چهارچوب حقوقی جدیدی را برقرار کند. به واقع امام خمینی توانست نهادی مبتنی بر متون دینی، تجارب جهانی مبارزان مسلمان و آرمانهای شکست‌خورده مشروطیت را در قالبی نوین تحقق بخشند. مجلس اول که متشکل از عالمان دینی، نیروهای مذهبی - سیاسی و نیروهای ملی و نیروهای لیبرال بود توانست به نهاد پارلمان در ایران روح و جان تازه‌ای بدمد. و اساس جدیدی را در نظام پارلمانی ایران و حوزه اندیشه شیعی برقرار ساخت که در نوع خود در تاریخ ایران بی‌نظیر بوده است.

پژوهش حاضر چند هدف مشخص را پیگیری می‌کند. چگونگی شکل‌گیری پارلمان در جمهوری اسلامی ایران و تأثیر آن در تعریف چهارچوبهای حقوقی در روند استقرار

جمهوری اسلامی، توجیه و تفسیر حکومتی مبتنی بر دین و شریعت و پارلمان در ایران و نگرشها و دیدگاههای مختلف پیرامون آن.

اثر حاضر بر آن است تا تکاپوهای روحانیت شیعه معاصر به ویژه امام خمینی را در تدوین چهارچوب نظری و حقوقی حکومت دینی مدرن و چالشهای فرا روی آنان باز نمایاند. این موضوع با توجه به گذشت بیش از ربع قرن از زمان وقوع آن مورد توجه جدی قرار نگرفته است؛ هر چند دولتمردان و بازیگران عرصه سیاسی به طور مستمر با بازتابهای آن درگیر هستند.

این اثر فصلی است از تاریخ پارلمان در ایران که بر روی هم چند جهت مشخص را دنبال می‌کند. بررسی روند پارلمانتاریسم ایران در مقاطع مختلف و تأثیرات ناشی از آن در هر مقطع، شناخت شیوه‌هایی از تفکر اندیشه‌گران ایرانی پیرامون پارلمان و نقش و جایگاه انقلاب اسلامی در روند پارلمانتاریسم و بازشناسی نقش اندیشه‌گران انقلاب به ویژه رهبر برجسته روحانی آن امام خمینی و مراتب آنها در روند بازسازی این نهاد سیاسی و در نهایت شناخت سیر تکوین آن در جمهوری اسلامی ایران. در این پژوهش به کلیه سازوکارهایی که در جمهوری اسلامی ایران نقش قانونگذاری یا شبه قانونگذاری دارند تا حد امکان پرداخته شده، سازوکارهایی که حیات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

اثر حاضر با توجه به ابعاد پارلمان در کشورهای در حال توسعه، به ویژه ایران پس از انقلاب سعی دارد تا نقش امام خمینی را در این فرایند باز نمایاند و تحلیلی تاریخی از تحول آن در ابعاد حقوق اساسی ارائه کند. زیرا بر این باور است که امام خمینی نقش برجسته‌ای در این تحولات اساسی بر عهده داشته است. هر چند از نقش دیگر رهبران انقلاب بازمانده و در حد ضرورت‌های پژوهشی بدان پرداخته است. نکته در خور توجه آنکه پژوهش بر آن بود تا انگاره‌های نوینی از پارلمانتاریسم را در اندیشه امام خمینی و بنیادهای نظری آن را باز نمایاند و مورد تحلیل قرار دهد و در نهایت آنکه تعاملات و بازتاب‌های آن را در ساختار و توزیع قدرت سیاسی بگونه‌ای که با آموزه‌های دینی یک رهبر دینی هماهنگ باشد تجزیه و تحلیل نماید. این پژوهش برای

نخستین بار تلاش کرده تا روند پارلمان‌تاریسم را در جامعه ایران از آغاز تا سال ۱۳۶۸ هـ. ش از منظر امام خمینی مورد بررسی و کنکاش قرار دهد و زوایای مبهم آن را در حد اسناد و مدارک موجود روشن سازد. اثر حاضر قصد دارد تا در موارد ذیل به توصیف، تشریح و تجزیه و تحلیل داده‌های تاریخی پرداخته و پاسخهای مناسبی را پیشنهاد کند.

هدف محوری پژوهش بازشناسی نقش پارلمان در نظام اندیشه سیاسی امام خمینی و جایگاه برجسته ایشان در حل و فصل منازعات تاریخی قانون، قانونگذاری و نهاد پارلمان در ایران است. همچنین بازشناسی جایگاه این نهاد در میان سایر قوا از منظر امام خمینی و تدابیر و راهکارهای عمدتاً حقوقی ایشان در حل مشکلات لاینحل نظامی نویناد مبتنی بر دین است.

این پژوهش به‌طور مشخص سیر تطور و تکامل نهاد پارلمان در جمهوری اسلامی ایران امروز در حوزه کوشش‌های نظری و عملی امام خمینی را پی خواهد گرفت و امیدوار است تا تاریخ دوره‌های مختلف مجلس شورای اسلامی - به ویژه دوره اول که شأن تأسیسی برای پارلمان در جمهوری اسلامی دارد - را به‌طور متوسط علاقه‌مندان به پژوهش پیرامون پارلمان در ایران انجام شود. پژوهش حاضر بر آن است تا برای پرسشهای ذیل پاسخهای مناسبی را پیشنهاد نماید.

پرسش اساسی این پژوهش چرایی و چگونگی رویکرد امام خمینی به پارلمان و برکشیدن آن به‌عنوان «مجلس در رأس امور است». در فرایند استقرار جمهوری اسلامی ایران و حل تعارضات تاریخی آن و آرمانهای مذهبی به‌ویژه شیعه است که در حوزه‌های زیر مورد بررسی و مذاقه قرار می‌گیرد.

- چگونگی هم‌سازگری اسلام و نهاد پارلمان در نظام اندیشه سیاسی امام خمینی؟

- چگونگی حل تعارضات قانون و شریعت در سیره نظری و عملی امام خمینی؟

- چرایی برکشیدن و ارتقا بخشیدن مجلس نسبت به سایر سازه‌های قدرت سیاسی

در اندیشه امام خمینی.

- چرایی واگذاری مهمترین مسئولیت‌های تصمیم‌گیری سیاسی به مجلس

توسط امام خمینی.

- چگونگی تعاملات رهبری با مجلس در فرایند قانونگذاری و شورای نگهبان.

- چرایی و چگونگی برآمدن مجمع تشخیص مصلحت نظام و تکوین ساختار نظام

پارلمانی ایران در اندیشه امام خمینی.

پژوهش حاضر برای دستیابی به پاسخ این پرسشهای اساسی در قالب فصل‌های پیش‌بینی شده، محدوده هر یک را با استناد به اسناد و مدارک تاریخی و پژوهشهای موجود توصیف و تحلیل نموده است و با توجه به موضوع اختیار شده روش پژوهش، روش توصیفی جزئی‌نگر و روش تحلیلی کلان‌نگر است که بر روی هم امکان یک بررسی تاریخی را میسر نموده است.

پژوهش در سطح تبیین نظری، از روش‌شناسی رادیکال - انتقادی بهره جسته است. در این چهارچوب روش‌شناسی اندیشه‌ها نه پاره‌ای مجزا و بی روح از واقعیت اجتماعی و ذهن که در پوزیتیویسم با آن مواجهیم و نه انعکاس و بازتاب واقعیت اقتصادی چنان که در مارکسیسم با آن روبرو هستیم نیست. روش‌شناسی تاریخی رادیکال - انتقادی شناخت، بر این باور است که اندیشه در رابطه پویای ذهن اجتماعی با جهان پیرامون تبلور می‌یابد. رابطه پویای اندیشه با جهان به این معنی است که ذهن اندیشه‌گر دارای طرحی ذهنی، از پیش تعیین شده است و این ذهن، ذهن اجتماعی در تعاملی پویا با جهان پیرامون و به دنبال حل معضلی تجربی است. بدین معنی ساحت اندیشه هم می‌تواند در خدمت جامعه و نظام قرار گیرد و هم در ساحتی در خدمت عقل تفاهمی - به تعبیر هابرماس. پژوهش بر آن است تا با این رویکرد سیر تکوین اندیشه سیاسی امام خمینی را در مورد نهاد پارلمان و بسط آن به دیگر نهادها را باز نمایاند و چگونگی رویارویی امام را جهت همسازگری دولت مدرن و مفاهیم و آموزه‌های دینی را تحلیل نموده و نهادسازی جهت توانمندی روزافزون دولت مبتنی بر دین را ترسیم نماید.

پژوهش حاضر شامل ۵ فصل است که بر روی هم موضوع امام خمینی، و نهاد پارلمان در ایران را حد فاصل سالهای ۱۳۵۷ - ۱۳۶۸ ه. ش مورد بررسی قرار می‌دهد.

فصل اول: این فصل به عنوان مدخلی نظری، برای بررسی بحث اصلی پژوهش تعبیه گردیده است و پیشینه تاریخی مفهوم و کارکردهای پارلمان را در خاستگاه آن در خلال ادبیات موجود توصیف و رویکردهای جهان سوم و سیر تحول این نهاد را در تجارب مختلف بررسی خواهد نمود.

فصل دوم: این فصل سیر تکوین اندیشه پارلمانتاریسم ایرانیان و نحوه تحول نگرش تاریخی نسبت به پارلمان را تحلیل و چگونگی آن را از آغاز تا انجام و چالش‌های تاریخی آن تا آستانه انقلاب اسلامی را باز نمایانده است. مهمترین گفتار این فصل درک چگونگی و سیر تحول و گستره نهاد پارلمان و کارکرد آن در ایران است. میراثی که بستر تاریخی بازاندیشی‌های امام خمینی و رهبران فکری انقلاب اسلامی را فراهم آورد و مجموعه تدبیرهای آنان را برانگیخت. این فصل به صورت گسترده مطالبات اجتماعی، سیاسی را به عنوان نقطه چوکت باز می‌نمایاند.

فصل سوم: این فصل به طور گسترده سیر اندیشه امام خمینی را در زمینه پارلمان و نظام قانونگذاری از دهه ۱۳۲۰ تا آستانه انقلاب اسلامی را باز نمایانده است و رویارویی‌ها و نقدهای اجتماعی ایشان را بر نظام پارلمانی و ترسیم نظام آرمانی قانونگذاری مورد نظر علمای شیعی را مورد بررسی و مذاقه قرار می‌دهد. مهمترین گفتار این فصل درک مبانی فکری و فقهی نظام قانونگذاری مجتهدان شیعی و ایشان در رویارویی نظری با نیازهای در حال تحول است.

فصل چهارم: این فصل بررسی و شناسایی جناحها و طیفهای مختلف و ابعاد حقوقی پارلمان و نیروهای اجتماعی تأثیرگذار بر آن در ایران پس از انقلاب را بر عهده دارد. مجلس خبرگان به عنوان اولین نهاد ترسیم‌کننده چهارچوب کلی نظام جمهوری اسلامی ایران و بررسی اندیشه‌های نمایندگان آن در روند شکل‌گیری مجلس شورای اسلامی از مهمترین مباحث این فصل است. شناسایی گرایشها و نگرشها و همچنین نیروهای اجتماعی و مواضع آنان در ایران پس از انقلاب نکات ناگفته فراوانی را در خویش جای داده است و انگاره‌ها و ایستارهای آنان را در رویارویی یکدیگر بازمی‌نمایاند. نکته درخور تلقی روحانیت شیعه از سازوکارهای دمکراتیک بود که در

فرایند این رویارویی‌ها به‌منصه ظهور رسید.

همچنین روند شکل‌گیری مجلس شورای اسلامی ایران را بر اساس تجارب جهانی و جهان اسلام در ارتباط با پذیرش پارلمان بر مبنای آرمانهای سیاسی شیعی و همچنین نظریه‌های مختلف پیرامون آن را بر عهده دارد. در این میان درگیریهای گسترده فکری و سیاسی نخبگان جامعه ایران و رفع تعارضات تاریخی میان پارلمان و تشیع بررسی، و چالشهای فرارو تحلیل خواهد شد. چگونگی تکوین یافتن اندیشه پارلمانتاریسم در فرایند انقلاب و زمینه‌های اجتماعی - سیاسی آن و همچنین تأثیر آن در روند شکل‌گیری مجالس اول تا سوم جمهوری اسلامی و نحوه همراهی روحانیت با این تحول در اندیشه سیاسی شیعی مهمترین گفتار این فصل است. این فصل همچنین تکاپوهای مجلس را در سه دست دادن چهارچوب کلی، بررسی و تصویب قوانین بر عهده دارد. این فصل به‌طور محوری مصوبات مجلس را در جهت تبیین چهارچوبهای کلی نظام پارلمانی جمهوری اسلامی بر مبنای فقه شیعی بر عهده داشته و مبارزات گسترده در جهت تصویب قوانین و روند تحول شگرف در قانونگذاری و چگونگی شکل‌گیری مصوبات را مورد کنکاش قرار می‌دهد و در این زمینه مبارزات نیروهای ستگرا و تجددخواه به‌عنوان فعالان سیاسی را تحلیل می‌کند، موضوعاتی که همچنان به‌عنوان چالشهای نظری در مباحث پارلمانتاریسم به میراث مانده است.

فصل پنجم: این فصل به‌طور مفصل سیر تکوین نهاد پارلمان و تلقی‌های بدیع امام خمینی را در حل و فصل معضلات حکومت مدرن را خارج از ملاحظات سنتی مورد توجه قرار داده و مصلحت‌اندیشی را برای خارج شدن از دشواری‌ها و سؤالات بی‌پاسخ در حل و فصل مشکلات از منظر نوین دینی مورد بررسی قرار داده و آشکارا بر عنصر عقلانیت مدرن تأکید دارد. شأن نزول این مفهوم در نزد امام خمینی به‌عنوان یک مجتهد و فقیه برجسته شیعی در خروج از بحرانها، حاکی از ارائه مدلی جهت توانمندی دین در حل مشکلات حکومتی از منظر پارلمانی و قانونگذاری است که بسترهای جدید را در نظام حقوقی بیش از پیش مهیا ساخت. سیر تکوینی این مفهوم از اکثریت مطلق مجلس شورای اسلامی تا برپایی مجمع تشخیص مصلحت نظام و

ساختار آن همگی شکل‌گیری نهادی جدید را در دولت دینی ایران در اندیشه امام خمینی منعکس می‌سازد که نافی چهارچوب‌های سنتی است که در اندیشه سیاسی شیعه انعکاس یافته بود. این فصل بطور گسترده یک دهه عملکرد امام خمینی را از منظر آرمانها و کارکردهای پارلمان به منظور سامان سیاسی در جامعه ایران بررسی و ظرفیت‌ها و تنگناهای انقلاب و نظام جمهوری اسلامی را از منظر بازنگری حقوق اساسی مورد توجه قرار داده است. به واقع بازنگری قانون اساسی بازپسین اقدام در بازنگری قانون اساسی به‌عنوان یک دستاورد بشری است که جامعه و دولت دینی را وارد مرحله نوینی از مناسبات اجتماعی و سیاسی ساخت. بازنگری که بر اساس تجربه یک دهه آخرین تلاش امام خمینی در استواری دولتی مدرن بر بنیاد دینی بود که پیوندی گسترده میان عقل و دین برقرار ساخته و آرمان دموکراسی الهی را در چهارچوب اندیشه شیعی باز می‌نمایاند که نظام پارلمانی را از منظری جدید در چهارچوب نظام اندیشه سیاسی امام خمینی و توانمندسازی حکومت دینی در حل و فصل مشکلات برای پاسخگویی به مشکلات پانزدهمین فراروی دولت‌های مدرن مورد توجه قرار داده است.

در پایان لازم می‌دانم از مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی که فرصت انجام این پژوهش را فراهم نمود و اساتید و پژوهشگرانی که مرا در سامان بخشیدن اثر حاضر یاری رساندند تشکر و قدردانی کنم. بر شمردن کلیه اساتید و پژوهشگرانی که مرا در شکل‌گیری این پژوهش مدد رساندند نه میسر است و نه در حوصله این نوشتار. استاد محترم جناب دکتر منظورالاجداد در سامان بخشیدن چهارچوب این پژوهش یاری‌های فراوان و بی‌دریغی را مبذول داشتند. دو گنجینه گرانقدر مرکز اسناد انقلاب اسلامی و کتابخانه تخصصی پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی مرا در یافتن اسناد سودمند یاری رساندند که از مسئولین و کارکنان دلسوز آنها صمیمانه تشکر دارم.

همچنین مراتب سپاسگزاری خود را از تلاش خستگی‌ناپذیر جناب آقای حمید سلحشور کهن کارشناس ارشد حقوق و سرکار خانم سارا آریانپور دانشجوی کارشناسی حقوق که در مراحل مختلف پژوهش کوشش‌های بی‌دریغی را مبذول داشتند ابراز می‌دارم.